

VERES MIKLÓS

Egy hagyatéék tanulságai

Eszmetörténeti törésvonalak Méliusz József és Balogh Edgár között

Méliusz József 20. századon átívelő élete reprezentálja a magyar történelem e században átélt számtalan fordulatát és tragédiáját. Az eseménydús életpálya egy gazdag hagyatéékot eredményezett, ami nemcsak az erdélyi irodalomtörténet-írás számára, de kultúra-, eszme- és politikatörténeti forrásértéke miatt is felbecsülhetetlen forrásanyag. Korabeli politikai vezetőkkel (Aczél György), a színházi élet jeles képviselőivel (Simon Zsuzsa, Senkálzky Endre), vagy olyan hírhedt barátokkal, mint Rajnai Sándor, az ÁVH „belső reakció elleni harc” osztályának vezető tisztségviselőjével, később Magyarország romániai nagykövetével folytatott levelezése teszik izgalmassá az anyagot. Komplexitását tekintve leginkább kiemelkedő a Balogh Edgárral kapcsolatban összegyűjtött anyag.

Méliusz József és Balogh Edgár barátsága az 1930-as évekre datálódik. A harmincas évek közepétől született levelekből kirajzolódik az író Balogh Edgár képe, távolabbról szemlélve a teljes korabeli erdélyi, jórészt baloldali szellemi mozgalmak profilja. Az 1930-as és 40-es években Balogh elsősorban szakmai útmutatást adott a szárnyait bontogató Méliusz Józsefnek, közben vele és feleségével, a tragikus sorsú Méliusz Klárával is mély barátság alakult ki.

Kedves Edgár!
Ne maradj rám kéző válságomért, de örülök nagyon
íder a mi utóim felületén.
Ami számomra a legfontosabb: a cikket, amit két
képz, minemem kritikumban. A székelyvárosban rólam
írt cikketet sose láttam o ha megkerül, nagyon örül-
nél, ha egy minoleletet elküldeneél.
A B álcenkivél hamarosan írt.
Párttagságom elrendelőlt. Sőt, 1944 aug 23-i tag-
ságomat komigallár e 1980-tól ismerték az párttagsá-
gomat. A jogaimra való visszahelyezést való joggal
könyv nagyon meg.
Hops mit minál: a levélben láttam.
A magyarországi események mindig megrendítették. Ögö-
te meggyőződés, hogy a Hely fele vonal jelentős mű-
don hozzájárult az események hangulati előkészítésé-
hez. Kivonulható Ilamie ígget a kedde, hogyha részal
az valóban magyaros? Örülök nagyon, hogy nem

Méliusz József levele Balogh Edgárnak, 1956. október 26. (részlet)

A levelezést a második világháború és a börtönévek sem törték meg. Az 1960-as évek második felétől azonban kapcsolatuk irodalmi és eszmei kérdések (zsidóság helyzete, nacionalizmus és hazafiság kapcsolata, kozmopolitizmus szerepe és a többi) miatt lazulni kezdett, amit Balogh Edgár is érzékelt, sőt szóvá is tett. A hatvanas évek végén született levelek és Méliusz Józsefnek a témában összegyűjtött anyagai tanulságos és fájdalmas forrásai a kisebbségi létbe szorult erdélyi magyarság érzékenységének, megosztottságának. A két író között kibontakozó eszmetörténeti különbségek, majd az egyre személyeskedőbb hangvételű levélváltás véget vetett kettőjük több évtizedes barátságának. A szakítást Méliusz József mondja ki egy Balogh Edgárnak címzett levelében. Méliusz ebben végleg elhatárolja magát a Balogh Edgár által képviselt kultúra- és eszmetörténeti felfogástól. A közös nevezőt a két író soha többet nem tudta megtalálni. A vita tetőzése a szakítás után kezdődött, de már nem közvetlen módon zajlott. A csúcspontot egy 1974-ben a Korunkban megjelent Balogh Edgár-cikk jelentette, *Paradigma az együttélés erkölcséről* címmel. Balogh cikkében a két világháború közötti Magyarországon hozott zsidótörvények és a palesztin–izraeli viszony párhuzamait felhasználva határozottan kiállt a mindenkor nemzeti, vallási kisebbségek védelme, valamint a hazafiság mellett, egyben elítélte a nemzeti elnyomás valamennyi formáját.¹ A cikk egy hosszú és parttalan, elmérgesedő vita csúcspontját jelentette, amelybe az erdélyi magyar értelmiség jelentős része bekapcsolódott és állásfoglalásra kényszerült a fent említett kérdésekben. A Méliusz József jegyzeteiben *népi-urbánus vitának* nevezett polémia számtalan tanulságot rejt. A hagyatékban Méliusz József által előrendezett, teljes dobozt megtöltő anyaggyűjtés tartalmazott leveleket, kéziratokat és lapkivágatokat. Az anyag, amely feltehetőleg egy készülő kötet tervezete lehetett, betekintést enged nemcsak Méliusz József, de a korabeli erdélyi, leginkább baloldali értelmiségi réteg eszmei és politikai gondolkodásába, felfedi az egy táborba tartozó, mégis különbözőképpen gondolkodó emberek között húzódó eszmei törésvonalakat.

A vitába a cikk megjelenését követően bekapcsolódott Dános Miklós, Gáll Ernő, Vincze János, akik Méliusz Józsefhez intézett leveleikben fejtették ki álláspontjukat Méliusz és Balogh pengeváltásáról. A hagyatékban elszórva néhány nem Méliusznak címzett levél másolata is megmaradt a kérdéssel kapcsolatban, köztük Illyés Gyulától, Erős Lászlótól és Tordai Zádortól.

Az anekdoták szintén tartogatnak meglepetéseket. Méliusz József autográf tintaírási cikkei, amelyekben válaszolt Balogh cikkére, több szövegváltozatban is megtalálhatók. Találunk a hagyatékban Balogh Edgár gépiratos cikkei közül is néhányat, mint például a Tiszatáj 1974/12-es számában megjelent cenzúrázott szöveg teljes változata, de a kérdéshez kapcsolhatók tanulmányai, szócikkei, amelyeket Méliusz gazdag és informatív megjegyzésekkel látott el.

Az anyag további részében egy gazdag eszmetörténeti iratcsoport rajzolódik ki, amely főleg lapkivágatokat tartalmaz, elsősorban Balogh Edgár cikkeivel, interjúival, megnyilatkozásaival, az 1930-as évektől az 1990-es évek elejéig. A lapkivágatokat

¹ BALOGH Edgár, *Paradigma az együttélés erkölcséről*, Korunk, 1974/5, 675–677.

Méliusz József saját kezű jegyzetei és feljegyzései egészítik ki. Szemmel láthatólag a már rendszerezett anyagot Méliusz később újabb adalékokkal egészítette ki. Ezek az adalékok azonban jórészt lapkivágatokból állnak, az előző anyagokhoz képest kevesebb jegyzettel.

A barátság megromlása újabb megvilágításban mutatja be számunkra Méliusz Józsefet. A hagyaték e része alapján egy nagyon érzékeny ember képe rajzolódik ki, aki élénk érdeklődéssel figyelte korának eseményeit, eszmei mozgásait, precízen gyűjtött és rendszerezett, és aki céljaiban végső soron nem sokban különbözött Balogh Edgártól. A kutatás számára a jövő egyik megválaszolásra váró kérdése, miként folytathatót népi–urbánus vitát két alapvetően marxista (kommunista) beállítottságú író, ami egyébiránt korántsem példa nélküli a magyar történelemben.² Izgalmas és tanulságos munka lesz a kutatás számára szétszálazni azokat az eszmetörténeti fonalakat, amelyek oda vezettek, hogy megromlott a két barát viszonya.

² GYURGYÁK János, *Ezzé lett magyar hazátok. A magyar nemzeteszmé és nacionalizmus története*, Bp., Osiris, 2007, 532.